

RECORDS DE LA MEVA VIDA UNIVERSITÀRIA*

Francesc GOMÀ I MUSTÉ

Il·lm. Sr. President, senyores i senyors.

De primer antuvi vull agrair als meus companys de la junta de la Societat Catalana de Filosofia l'honor que m'han fet en confiar-me la comesa de pronunciar aquesta lliçó inaugural.

Haig de dir que la proposta originària, que la féu el meu fraternal col·lega Dr. Artur Juncosa, m'omplí de goig, car bé prou que es veia que volia fer coincidir aquestes evocacions que, avui i aquí, penso desplegar davant vostre, amb la meva propera jubilació.

Quan un conferenciant, en anar a començar l'acte, esguarda la bona gent que semblen pendents de les seves futures paraules, es fa qüestió tàcitament del motiu que els ha portat a aquesta presència. Naturalment, i exceptuant l'explicable companyia dels amics, ho atribueix a l'interès desvetllat pel tema anunciat.

En el meu cas, la situació no és ben bé la mateixa. Us vaig a parlar de records i opinions i experiències meves, i per tant, el tema és pròpiament un tros de la meva vida. No crec que això, *objectivament*, pugui despertar interès. Permeteu-me que atribueixi la vostra presència a benevolència i a afecte per la meva persona. I no puc compensar aquesta estimació només amb agraiment. Estigueu segurs que, per la meva banda, hi correspon també amb molta cordialitat.

Donat aquest plantejament, no puc ni vull pretendre d'ésser *rigorosa-ment* objectiu, cenyit a escrits i documents: el que diré es recolza en la pròpia sinceritat i en la coherència que tenen, per a mi, aquestes imatges, ben travades, del passat.

Parlaré de mestres que m'han format i de qui he après molt. Diferents,

* Lliçó inaugural del curs de la Societat Catalana de Filosofia. Any 1984.

naturalment, en actitud filosòfica i en doctrina, però molt bones persones tots.

Els em van ensenyar amb llur capteniment la millor lliçó filosòfica i universitària. Amb reduïdes, poquíssimes excepcions, els professors de la nostra Facultat crec que eren i són —crec també que ho seran en el futur— gent bona i com cal. D'això sí que podria donar-vos-en proves irrefutables. Alguna en citaré.

D'acord amb una metàfora de la psicologia que vaig aprendre llavors en l'enciclopèdic tractat de Dumas, us invito, els qui pugueu, a seguir-me en aquesta «katàbasi» vers les coves on es troben els tresors dels records viscuts.

La meva evocació comprendrà els quatre anys que van des del 1932, quan vaig entrar a la Facultat, fins al 1936. Em referiré, fonamentalment, a la Facultat de Filosofia i Lletres, però diré algunes coses de la Universitat en general, com podeu suposar. Tots sabeu que aquest període està centrat per l'autonomia de la Universitat de Barcelona, atorgada l'1 de juny de 1933.

1. *La Facultat de Filosofia i Lletres tal com la veia un estudiant de batxillerat*

Els meus familiars pròxims eren tots comerciants. El nivell econòmic de casa meva era el de la burgesia benestant. Jo vaig néixer a Valls i, quan vaig quedar orfe de pare, la meva mare i jo vinguérem a Barcelona, per viure-hi, l'any 1926. Tot anava orientat a fer que jo continués el comerç de casa.

Quan vaig manifestar el desig d'entrar a la Facultat de Filosofia, l'estranyesa va ésser gran.

Fou en aquell temps, l'any 1932, que vaig començar a sentir-me escomès per una pregunta: «i per a què serveix estudiar filosofia?», la qual, multiplicant-se en eco, m'encerclava i em reduïa a simple perplexitat.

Durant tota la meva vida, aquesta qüestió, diversificada en una gran pluralitat de sentits i a nivells intel·lectuals diferents, no m'ha deixat mai i encara em neguiteja ara.

La facultat de Filosofia d'aleshores no tenia gaire prestigi social. Poc concorreguda, només era coneguda perquè allí s'hi ensenyaven algunes matèries auxiliars i complementàries de carreres de més valor i rendiment.

Els seus professors es repartien en dos nivells: els de més anomenda, que forçosament havien de tenir una altra activitat per a poder subsistir —per exemple, tasques editorials, o comercials, o jurídiques, o la docència privada—, i els altres, sacerdots o gent modestíssima que tenia molt poques aspiracions. Una de les poques sortides que s'oferien, l'ensenyament mitjà, era ben poc atractiva, en tots sentits, si tenim present el predomini gairebé total dels col·legis privats dels grans ordes religiosos.

Per això tothom estava d'acord: l'estudiant que es matriculava a Filosofia, havia de fer també, i *primordialment*, una carrera, la més adient, Dret, per a guanyar-se la vida.

Recordo bé que, per a la burgesia barcelonina, la Facultat de Filosofia era interpretada segons l'alternativa següent: o bé la filosofia era un adornament de la *cultura personal* (en el sentit subjectiu que tenia el terme «cultura»), o bé era el camí més fàcil, i més humil alhora, per a tenir un modestíssim mitjà de poder viure de la docència.

Cal advertir que els centres de l'ensenyament oficial, començant per l'Institut de Batxillerat, únic que hi havia llavors a Barcelona, justificaven aquesta visió pessimista.

Com a contraprova, per diversos factors, la majoria de catedràtics d'Institut no eren catalans; la gent del país es trobava més a nivell d'auxiliars, suplents, etc. (el Dr. Joaquim Carreras i Artau n'era una honrosíssima excepció.)

En aquesta mateixa època, és a dir, en començar els anys trenta, alguns sectors de la cultura catalana s'aproparen a la Universitat i, d'acord amb els professors més animosos i solvents, iniciaren la reivindicació de la institució per part de la societat catalana.

En són testimoni les Conferències Filosòfiques pronunciades en aquesta casa durant el curs 1928-29 i quan n'era president Pere Coromines, auspicades per la Càtedra d'Història de la Filosofia del Dr. Jaume Serra i Hunter.

Els estudiants de batxillerat havíem notat, sorpresos, la qualitat excel·lent dels textos de Filosofia (els de Geysler, de Willmann i del mateix Dr. Carreras Artau) respecte de molts altres de lletres, molt inferiors. Havíem manejat alguns volums de la Fundació Bernat Metge, igualment admirables. Sabíem que a Barcelona hi havia una escola d'Arqueologia, molt important, i algú citava Pere Bosch i Gimpera.

Alhora, assistíem a una profunda i extensa renovació pedagògica, i algunes figures eminentes —Alexandre Galí, Bartomeu Olivé, el Dr. Estalella—, en camps diversos, *dignificaven* l'ensenyament i l'elevaven a nivell europeu.

Observeu com es produeix un fenomen paral·lel: l'ennobliment de la funció docent en les institucions escolars públiques o privades i el canvi en exigència i resultats de la docència universitària a les Facultats de Lletres i de Ciències on es formen els professors de l'ensenyament mitjà.

En aquest ambient de crisi, els alumnes que entràrem a Filosofia, a partir dels anys 1927 i següents, ho férem animats per un doble afany de reivindicació, que invocàvem en les respectives famílies: la nostra afició a la filosofia tenia un sentit i era assenyada, com n'eren una prova els noms de persones il·lustres que la societat anava coneixent; la Facultat de Filosofia i Lletres semblava que podia arribar a tenir un nivell comparable a les seves germanes més prestigioses; deixava d'ésser complementària o supletòria d'altres estudis més seriosos, i hom començava a entreveure la seva autosuficiència.

Això no obstant, aquest «idealisme» nostre ens feia especialment vulnerables davant les forces socials més potents o més tradicionals.

Concretaré més: en el meu cas, jo tenia informacions directes de la Facultat, car el professor d'Art, Dr. Josep M.ª Balcells, germà del que havia d'ésser secretari del Patronat, fou mestre i molt amic meu, i influí en mi decisivament.

2. La Facultat de Filosofia i Lletres vista per dintre

Les facultats capdavanteres del moviment de vivificació i renovació universitària foren les de Filosofia i Lletres i de Medicina. La primera, per necessitat d'ésser i per dignitat; la segona, pel gran prestigi que tenia, ja feia anys.

Com era, físicament, la meva Facultat, quan, l'any 1932, vaig entrar-hi? Simplement, molt poc confortable i acollidora.

Recordo bé les grans portes de fusta de la Universitat, massisses i ennegrides; la reixa que separava el jardí del vestíbul de columnes; les casetes dels urinaris; el lamentable estat dels pocs bancs adossats a les parets de les galeries del claustre.

Els dos patis de Lletres i de Ciències, de pedra seca, sense una planta ni el més petit estanyol. Semblaven útils només per a jugar-hi a pilota o per a fer ressonar la cridòria estudiantil o els intents d'algun estudiant de cantar un solo de sarsuela, que és per a allò que els fèiem servir, a més del trànsit o l'interclasse.

Les aules, ja us ho podeu imaginar: grans, la majoria en rampa i amb escales, pèssimes de seients i amb un llarg i estret taulell inclinat, ple d'incisions, inscripcions, dibuixos i llegendes del pitjor gust, penyora de molts anys de vida universitària trista i grotesca alhora.

Però ja hi havia mostres de renovellament. Al pati de Lletres, se'ns havia organitzat una biblioteca només per a nosaltres, els alumnes de la Facultat. Aquesta biblioteca era un goig: mobles clars, nets, taules grans, impol·lutes, seients dignes, llums baixos i de bon gust. S'hi podia veure, respirar, un afany de canvi.

Quedaven, però, tants despatxos vells, plens de pols, amb una olor inconfusible de local públic, ocupat sempre transitòriament, a mercè de serveis de neteja que ho deixen tot brut. En entrar, un se sentia perdut en la llarga llista dels anònims anteriors i que semblaven presents.

Fins els llibres en donaven testimoni. Els llibres nous fan olor, i els d'ús també, i també els llibres no tocats, dipòsit de pols. Fan una olor semblant a la del tabac fred.

El complement d'aquesta vella Universitat, i de la poca vida universitària que s'hi podia dur, era el cinema Royal del carrer d'Aribau, on anàvem alguna tarda.

Us prego que interpreteu aquesta descripció, que algú considerarà marginal, segons el sentit que jo vaig comprovar que se li havia de donar, vist el resultat que tingueren els canvis introduïts per les noves orientacions del Patronat en les reformes fetes als edificis universitaris.

Els alumnes començarem a veure la Facultat com a nostra; la respectàrem, car invitaven a fer-ho les parets netes; prenguérem especial interès en la vida col·lectiva que s'hi ubicava.

3. El Pla d'estudis i l'actitud universitària

Com us deia, vaig entrar a la Facultat pel setembre de 1932. El rector de la Universitat era el Dr. Serra i Hunter; el degà de la Facultat, el Dr. Bosch i Gimpera.

Després de passar unes proves d'ingrés, hi entràrem tretze estudiants; aquesta xifra comprèn tots els alumnes de primer any de la Facultat. Certament, no hi havia problemes de massificació.

Els plans d'estudi eren simples: dos cursos d'estudis comuns i tres d'especialitat (història, filologia —ambdues amb diverses subdivisions—, i filosofia). La mitjana de matèries era de sis per curs de tres classes cadascuna, i en dies alterns.

Condicció per a passar a l'especialitat era de superar un examen de Conjunt, així anomenat perquè s'hi plantejava un tema global i es desenvolupava segons un diàleg de l'alumne amb cada membre del tribunal, el qual l'invitava a parlar de l'aspecte de la seva especialitat.

No hi havia pròpiament exàmens per assignatura, però cada professor podia fer les proves que cregués convenient per a tenir un criteri fonamental sobre el progrés dels alumnes.

A més dels catedràtics ja existents, que provenien d'oposició, el Patronat creat pel Decret d'Autonomia de l'1 de juny de 1933 establí altres situacions administratives del personal docent: els professors agregats, numeraris d'altres Universitats i que la de Barcelona incorporava al seu cos docent, o bé persones de reconegut prestigi en la seva especialitat; el professor encarregat de curs, per un any acadèmic; els professors ajudants, etc.

Algunes vegades el Patronat proposà un segon professor d'una matèria, quan el titular numerari, i per tant inamovible, era considerat poc competent. Els alumnes eren invitats a escollir entre els dos (o més) possibles.

Molts professors feien la classe més com un diàleg dirigit que dictant una lliçó. Abundaven els treballs pràctics, de traducció i comentari, i la invitació a l'alumne perquè intervingués en la vida de la classe. Això era possible pel nombre tan reduït d'assistents.

En tots els aspectes, aquell ambient universitari accentuava, molt més que el nostre, la *individualitat* humana.

Uns estudis que no tenien reconeguda una funció social útil, sovint eren justificats i reivindicats per llurs protagonistes com a expressió d'una vocació singular irresistible, i això tant més que trobaven oposició pròxima.

Algunes persones joves, en aquesta edat sempre problemàtica, s'acollien als estudis de la nostra Facultat com podien haver fet poesia o novel·la si haguessin tingut les corresponents aptituds. I, entre nosaltres, estàvem disposats especialment a acollir i admirar la peculiaritat diferencial de cadascú.

Alguns dels membres del cos docent, salvant sempre distàncies i estils, presentaven un fenomen anàleg. Hi havia professors, i entre els més prestigiosos, que tenien l'obsessió de vestir bé, d'ésser admirats per llur elegància. D'altres, s'esmerçaven a pronunciar els mots estrangers amb la màxima fidelitat a la llengua originària, fins al grotesc.

Era l'època dels grans oradors, en totes les esferes i activitats socials, com ho era dels grans predicadors. I és que la perfecció formal, modulada segons la peculiaritat del subjecte, era especialment atesa com a mostra de la personalitat social civilitzada.

Potser factors demogràfics o de ritme vital podrien explicar aquest fenomen, veritablement bàsic per a qualificar una època: la *disposició*, més o menys àmplia o estreta, que en un cert moment històric permet que una persona es presenti o comparegui davant els altres; si voleu, l'amplitud de l'escenari i el temps que se li concedeix perquè faci *acte de presència*. Us puc assegurar que les dues dimensions eren molt més disteses que no pas ara.

Això permetia les complaències formals que abans esmentava.

Les persones, semblantment als edificis universitaris, també donaven senyals de trobar-se en un canvi i una crisi: hi havia estudiant o professor que era viu testimoni de progrés i de renovellament; d'altres, recordaven un passat rònec que, per inèrcia, persistia. I no tant per raons econòmiques o d'extracció social, sinó per una certa actitud general: exigent i esperançada, d'una banda, o bé resignada i retrògrada, de l'altra.

Els primers prengueren la iniciativa, i organitzaren la Universitat i la Facultat durant els vint-i-dos mesos que va durar, *efectivament*, la Universitat Autònoma de Barcelona.

Més ençà de vicissituds legals i polítiques, aquest és el sentit humà del que fou aquella esplèndida i sorprenent experiència col·lectiva.

4. *Alguns professors dels Estudis comuns*

Només podré evocar aquells professors que han perdurat amb més relleu en la meva memòria: els qui més em sorprengueren o que vaig apreciar més.

El primer de tots, el veig com si fos ara, creuant el patí de bon matí, per anar a l'aula, caminant a pas petit, baixet d'estatura, sense gràcia de moviments, el cap cobert amb un barret gris, tou, sense forma, i amb una gran cartera. És el nostre professor de Grec, el Dr. Riba com l'interpel·làvem nosaltres, és a dir, Carles Riba, l'humanista i poeta.

A l'aula hi havia, abans de començar la graderia, un espai pla amb una gran taula. El Dr. Riba presidia. Parlava en veu baixa, no en variava la intensitat, però el seu discurs estava modulad per «circumflexions» constants, talment com si recités versos grecs. Precisava les consonants i invitava a l'aquiescència.

Admirable conversador, ens va fer conèixer la crítica literària contemporània, catalana i de l'estranger. Ens va fer entrar, no exagero, en el món de la cultura europea.

Pel que fa al grec, ell ens distribuïa el treball mecànic de morfologia seguint una gramàtica que tots manejàvem; i també fèiem exercicis de traducció. Si no vàrem aprendre més, va ésser ben bé per culpa nostra, mal acostumats com estàvem a una disciplina més infantil.

Cap al migdia, teníem, a la mateixa aula, classe d'Història d'Espanya. Assistència nombrosíssima: era una matèria complementària per als estudiants de Dret, i hi havia molts suspesos del curs anterior. El catedràtic n'era D. Antonio de la Torre. Sempre vestit de fosc, de mitja edat, pèl roig tallat en raspall i un frondós bigoti, coll i corbata antiquats. Era andalús, solter (per aquells anys) i tenia un gran i merescut prestigi: fou el mestre

de Jaume Vicens i l'amic íntim de Joaquim Balcells, secretari, després, del Patronat, malgrat que més tard defensaren posicions oposades.

Es mig asseia a la vora de la taula, i en veu baixa, que tothom sentia, car el silenci era absolut, recitava admirablement la seva lliçó. Es notava que l'havia anada polint, any rere any, i tots erem conscients que assistíem a la decantació dels resultats d'una vida d'estudis, alhora excessivament impersonals i aliens a Catalunya, i en constant actitud defensiva contra qualsevol temptació de catalanisme. Somreia i era molt amable, però es posava a gran distància dels alumnes. El Dr. La Torre era la mostra més respectable del vell estil de la docència universitària.

A la tarda, de seguida després de dinar, teníem les classes d'Art. A primer curs, Teoria de les Arts; en el segon, Història de l'Art. El professor, Dr. Àngel de Apraiz, excel·lent persona, però poc dúctil i d'un caràcter angulós, convertia les seves lliçons en un espectacle singular.

Amb molt bon criteri, el Dr. Apraiz projectava diapositives diàriament. Això suposava córrer unes llargues cortines per deixar l'aula a les fosques. A quarts de quatre de la tarda, un tal ambient predisposa a la son. Per sibil·lines coincidències hi assistien molts sacerdots, els quals, situats a les primeres files i amb els seus hàbits negres, augmentaven la tenebra. Llavors començava la monòtona exposició, que parava per accionar la llanterna. Els carbons de l'arc voltaic no anaven bé i D. Àngel no els sabia manejar. Es produïen crepitacions i espetarrecs acompanyats de fulguracions amenaçadores. Els alumnes sacerdots que no dormien encara, es protegien amb el manteu o bé s'oferien a ajudar-lo i ell s'enfadava. Altres parlàvem i ell ens renyava.

En les proves trimestrals ens feia descriure allò que es veia en una projecció i donar-ne després l'explicació històrica o sistemàtica corresponent. En aquest moment, el Dr. Apraiz era terrible, perquè tenia una mordacitat realment anihiladora.

Deia coses encertades, però el context les desarticulava i les convertia en pura anècdota escolar. Crec que tots el recordem amb simpatia.

També a la tarda i en dies alternats amb els dedicats a l'Art, teníem les lliçons de Literatura Catalana, que professava el Dr. Jordi Rubió.

Jo tinc molt bona memòria auditiva: sento encara la seva veu que era exactament «corprenedora». Aquella persona no hauria pogut pronunciar un mot malsonant o vulgar. Mentre parlava, el cap enlaire i mirant amunt, semblava que l'assistís la noblesa intel·lectual de la seva ascendència.

Aquell any, el Dr. Rubió sofrí una greu desgràcia familiar. Nosaltres no sabíem com expressar-li el nostre condol. Ell se n'adonà i l'hora de la seva lliçó fou d'una tal emoció que no l'oblidaré mai.

Les seves classes eren d'alt nivell, europeu. A vegades era més un savi comentari que no pas una informació. Sabia convertir el fet més senzill en tema de vida intel·lectual.

L'admiració i apreciació pel Dr. Rubió era ja llavors sense reserves i així l'he estimat i el recordaré sempre.

No estarien equilibrades les lloances que acabo de fer, i moltes d'altres que no tinc temps d'expressar, si no fes esment d'algunes figures més aviat conegudes per llurs aspectes negatius. No m'hi entretindré gens, car la veritat és que no foren *directament* mestres meus. Formaven part del

context arcaic que calia superar, i alguns d'ells potser se n'adonaven, però no tenien possibilitats d'emprendre un decidit millorament.

El Dr. Martiniano Martínez, catedràtic d'Història Universal, era autor d'un llibre de text on es llegia aquella famosa afirmació: «Shakespeare, hombre de costumbres abyectas y mediano talento, en sus obras no hay Verdad histórica ni moralidad.» També negava tot valor a la Prehistòria, inventada, segons ell, pels heretges per a atacar la religió.

Més simpàtica era la figura del Dr. Banqué, que vaig saludar tantes vegades els matins que anava a la seva aula a complir, administrativament, el seu deure d'assistència, però que no tenia cap alumne. Fou ell qui escriví amb poca fortuna la coneguda determinació de Vic: «centro de la tuberculosa Plana de Vich, tuberculosa por la cantidad de tubérculos que en ella se producen».

En aquest moment, però, a qui recordo més bé, és a un consoci de l'Ateneu, professor auxiliar de la Facultat, el Dr. Francesc de P. Nabot i Tomàs. Era una persona modestíssima, humil, un infeliç. Us en podria contar moltes anècdotes. El veig amb aquell caminar desanimat, la mirada tímida, en fuita, pidolant la salutació dels altres, sempre sol, amb problemes de consciència, amb por malaltissa de contaminació física, és a dir, moral. El bon Dr. Nabot era un cas límit: tothom dirà que entrava en la patologia. Però, quan recordo el seu aspecte i els seus ulls, penyora de tot un curs de vida, no puc blasmar-lo. Aquells que han estat marcats tan cruelment pel destí, inspiren un gran respecte.

5. *Els meus dos mestres: Joaquim Xirau i Pere Font i Puig*

La vostra atenció m'haurà permès, i estimulat alhora, a prosseguir la lectura d'aquest viu memorial. En aquesta «katàbasi» —per seguir aquella comparació inicial—, hem arribat al recinte central. Vaig a parlar-vos de dues persones que em foren molt pròximes i que he estimat molt: els meus mestres directes.

Joaquim Xirau tenia vint anys més que jo. Quan el vaig conèixer, ell en tenia trenta-set. Era el catedràtic de Lògica i director del Seminari de Pedagogia. Més endavant, l'any 1934, passà a ésser degà de la Facultat.

Físicament era un home de bona mida, caminava molt dret, amb agilitat: la cara estava coronada per un front alt, noble: mirava de fit a fit amb els ulls molt oberts i lluminosos. La veu era sonora i molt modulada. Encaixava la mà amb força i comunicava vida i ànim. S'interessava personalment per cada alumne.

En una paraula, havia nascut per a ésser un mestre.

Aquest professor de Lògica era, paradoxalment, especialista en filosofia dels valors i en filosofia de l'educació. Per a poder articular i fonamentar aquesta aparent dispersió, cal remuntar a Plató. I, certament, Xirau era un platònic.

En el curs d'Introducció a la Filosofia que ens féu els anys 32 i 33, volgué introduir-nos a la vivència directa dels problemes filosòfics, començant per les dificultats i paradoxes de la percepció immediata de les coses: «de si la làmpara és verda o no, de com la pintaria un pintor, de si les sensacions constitueixen el que en diem una cosa, etc.».

Ens invitava al diàleg, actualitzant Sòcrates, per tal d'esperonar la nostra estranyesa i atenció, que anava ben perduda per altres camins.

L'ajudaven dos professors joves, els quals, altres dies, ens feien un curs regular d'explicació d'un tema. Eren en Pep Calsamiglia i en Domènec Casanovas, tan diferents i tan valuosos l'un i l'altre.

Més endavant, i al llarg de tota la vida, hem estat amics fraternals, fins que fa ben poc, encara joves, ens han deixat.

Ja en l'especialitat, les classes de Lògica de Joaquim Xirau tenien, en el fons i la forma, un to superior a totes les altres. Un dia el dedicava al comentari de les Investigacions Lògiques de Husserl. Venien a sentir-lo els professors joves de la Secció i alguns professors d'Institut. Davant nostre, reflexionava primer i desgranava després, amb molt de rigor, el curs del seu pensament. Tinc apunts de la seva classe i encara avui conserven llur valor. Aquella persona no recitava una lliçó; simplement, pensava *rigorosament* davant nostre. Fou el primer pensador que m'oferí aquest gratificant espectacle. Altres dies els dedicàvem a comentar Kant —l'anàlítica transcendental— o bé a fer recensions. Ara que ho veig a tanta distància temporal, m'adono que Joaquim Xirau m'ensenyà a *llegir* i a *entendre* un text filosòfic i que fou el primer que em va desprendre de l'aïllament de l'autodidactisme.

I sabia dirigir el diàleg: rectificava la nostra terminologia impròpia, redreçava les sinuositats del nostre pensar poc avesat encara, i ho feia comprenent les nostres mancances, enfortint el procés desplegat amb poca traça. Simplement, era un gran mestre.

El recordo també en un altre ambient: en els cursos molt més nombrosos que feia a Pedagogia i sobre Teoria dels Valors. Era un orador molt dotat i, en una matèria centrada en els ideals de l'educació, naturalment, entusiasmava els oients. Ell i els alumnes sortien de l'aula amb els ulls brillants. I també aquest resultat crec que dóna testimoni, en un altre nivell, que era un Mestre.

Permeteu-me, ara, passar a l'altra tauleta del díptic. La meva dialèctica personal i el seu difícil equilibri, tan inestable, d'altra banda, no es pot explicar només fent referència a Joaquim Xirau. Bé prou que en tinc consciència, sobretot quan em comparo amb altres companys meus d'aquella mateixa època. Moltes vegades, persones pròximes a mi m'han fet notar que els meus gestos i expressions els recordaven el Dr. Font.

Pere Font i Puig tenia set anys més que Joaquim Xirau. Havia nascut a Barcelona el 1888, fill únic d'una família humil i, com ell mateix va escriure, el seu pare «no escatimà sacrifici per a pujar el fill i donar-li carrera, i la seva boca parlava sempre del seu «noi», perquè en tenia el cor ple».

Fou, primer, catedràtic de Lògica a Múrcia i passà el 1923 a Barcelona com a titular de Psicologia. No sentí cap entusiasme per l'autonomia universitària i en tot moment volgué ésser neutral, per tal de poder conservar la llibertat de pensament, valor suprem segons ell.

Físicament era d'estatura mitjana, tirant a baix, molt prim, poc graciós de moviments, encarcarat, cara llarga, nas prominent, boca grossa, francament lleig. El seu somriure era lent i cerimoniós. La veu, fonda i l'expressió, amanerada: parlava amb excessiva propietat i prosopopeia.

En moltes coses, feia pensar en la figura de Descartes, segons ens resta en els retrats, i també reproduïa molts dels seus dots intel·lectuals.

Tenia una intel·ligència analítica admirable, que, d'una banda, es manifestava en una claredat expositiva exemplar, però, d'altra banda, en una mania d'ordre, de jerarquia i de formalisme que el portaven a la pedanteria.

Així com el Dr. Xirau era un platònic, el Dr. Font era aristotèlicotomista, bé que amb una manifesta inclinació pel científisme del segle XIX.

Però l'actitud bàsica, clau de les seves sorprenents paradoxes, era el dualisme més radical: ànima i cos eren, per a ell, dues realitats oposades i que calia mantenir distants: cadascuna mereixia un tractament a part. La ciència positiva tenia l'última paraula sobre la matèria, i quant a l'ànima, polaritzada en la raó, s'havia de mantenir lúcida, pura i incontaminada respecte de qualsevol pertorbació emocional que li vingués del cos. Les passions, en sentit propi, creia que eren nefastes: la música, sempre propícia a expressar-les o a produir-les, la considerava especialment perillosa. En el món natural —ell fou sempre un catòlic fervorós—, el seu ideal era la clara llum d'un esperit desencisat i la perfecció d'una intel·ligència purament formal.

En conseqüència, la conducta moral reposava en l'exercici de la raó com a guia de la voluntat lliure; en aquest camp, els seus models eren els estoics i Kant. Gairebé diàriament llegia màximes estoiques.

Aquests eren els severs i freds ideals del nostre Dr. Font. En realitat, però, era un home afectuós, que reprimia la seva tendresa i que se'n defensava amb aquesta fredor de propòsits. Durant tota la seva vida va continuar essent un escolar, preocupat pel bon concepte que poguessin tenir d'ell els altres. Semblava vanitos, però només era punt d'honor intel·lectual.

Era molt bon company i en donà proves durant i després de la guerra. Fou generós amb els necessitats i defensà a tot risc els qui eren acusats i no podien repel·lir l'atac injust.

Es jactava de superar les exigències del cos: quan calia no dormia i, sobretot, feia ostentació de resistir el dolor: en sóc testimoni. Ell creia que això era una mostra de veritable filòsof: l'autodomini. Però, més endavant, els darrers anys i mesos de la seva vida, va patir atroçment. La prosopopeia i la dignitat catedràtica havien desaparegut: només quedava el pobre home, bo, feble, torturat pel dolor i que demanava consol. Els qui el visitàvem no oblidarem mai aquella desfeta que, paradoxalment, fou el seu triomf personal. L'evoquem amb admiració i estima, per la seva acceptació del sofriment, per la manifestació evident de la seva superioritat moral, no perquè fos insensible al dolor.

Al Dr. Font i Puig dec el meu afany obsessiu per ésser clar: no avançar en una lectura si queda algun punt no entès i exposar els temes de filosofia als altres amb la màxima propietat de llenguatge i claredat. Vaig aprendre'n la compensació dels entusiasmes per mitjà d'un escepticisme metòdic, una certa tendència a pensar «a la baixa». Crec també, i excuseu la pretensió, que ell m'encomanà una humilitat radical, anterior a la virtut cristiana del mateix nom, i que em sembla que és la primera condició de l'actitud filosòfica.

Us deia abans, en encetar aquests records del Dr. Font, que, sovint, se m'ha fet notar que el meu capteniment i expressions el recordaven. Per desgràcia, es tracta de gestos i actituds que no són afavoridors; denoten, més aviat, trets defectius o de poca gràcia. No seré pas jo qui us els posi en relleu.

6. *Altres professors de la Secció de Filosofia*

Els professors més vells de la Secció eren Jaume Serra Hunter i Tomàs Carreras Artau. Tots dos eren catedràtics; respectivament, d'Història de la Filosofia i d'Ètica. L'edat i la jerarquia els separaven manifestament dels altres.

Amb el Dr. Serra, vaig tenir-hi poca relació, llevat de la meua presència a les seves classes durant dos anys. L'any 1934, quan el vaig conèixer, ell tenia uns cinquanta-sis anys, que llavors significava ésser ja molt gran.

Havia estat rector, molt ficat en política, i manifestament estava sempre atrafegat i cansat. Se'l podia considerar el patriarca de l'escola catalana de Filosofia, i nosaltres ens trobàvem molt lluny de les seves meditacions, més aviat anacròniques.

Em sembla que venia a classe per complir amb els seus deures administratius; no pas per gust. Se li notava una formació i un estil escolàstics, que s'havien rejevenit amb autors espiritualistes molt posteriors, per exemple Maine de Biran. Però sobre aquest pendent bufaven, per interessos socials, vents d'un positivisme evolucionista que complicava més la cosa.

Sovint comentava passatges d'autors recentment llegits i repetia articles que havia escrit feia poc sobre els mateixos temes.

En resum, que era difícil donar una estructura organitzada a tot allò que ens deia.

Se'l veia una molt bona persona, que la vida havia tractat a batzegades i que s'havia trobat enmig de molts maldecaps, els quals havien accentuat el seu desordre natural.

No sé, pròpiament, què vaig treure de les seves classes, potser per culpa meua.

Un any més jove, en constant polèmica amb ell, Tomàs Carreras i Artau era el seu permanent antagonista. Només coincidien en bondat i en catalanisme.

Emprenedor, jove de temperament, malgrat l'edat, s'ho prenia tot a la valenta.

A les vuit del matí, caminant a saltirons, venia a fer la classe d'Ètica, quan encara la Universitat era ben buida. Érem molt pocs alumnes, però no hi feia res; ell parlava ben alt, en to agut, i semblava que es barallés amb algú. Simplement, donava testimoni que s'havia convençut a ell mateix d'allò que deia i que mai, ningú, no el faria canviar de parer. A les nou, ja acompanyada aquesta missió d'haver reblat les pròpies opinions, se n'anava tranquil.

Per això no és estrany que comencés el curs dictant-nos les fórmules per a aconseguir la felicitat, o que, de tant en tant, havent posat les

principals obres d'un autor damunt la taula com a prova de la presència física de l'inculpat, ens «el presentés», com ell deia i comencés una violenta requisitòria contra ell amb crits i gesticulació, a la qual l'acusat, per desgràcia, no responia mai.

L'any 1915 havia fundat l'Arxiu d'Etnografia i Folklore i, molt més endavant, cap als anys cinquanta i essent ell ponent de Cultura de l'Ajuntament, creà l'Orquestra Municipal de Barcelona i el Museu Etnològic.

La seva afició era el folklore; sempre que podia recollia dades que li poguessin servir. S'interessava també per la psicologia social i per tantes altres coses. Era ple de vida i de molta empenta: arrauxat i molt simpàtic. Molt amic dels seus amics. Amb gran esforç aconseguí de salvar la vida a un company meu a qui els militars havien condemnat a mort.

Té llibres molt valuosos dedicats a la història de la filosofia catalana. Jo, però, recordo especialment aquelles classes d'ètica a les vuit del matí, mostra vivent de la seva empenta persuasòria.

Al nivell acadèmic d'encarregats de curs es trobaven dos professors excepcionals en molts sentits i que, per raons òbvies, com veureu, no sentíem pas gaire pròxims.

Eren David Garcia Bacca i Paul Ludwig Landsberg, nascuts tots dos l'any 1901 i que coneguérem, per tant, ben joves encara.

Recordo bé aquell jove sacerdot, vingut directament de Munic, on fou deixeble de Sommerfeld, i que, a més de la física matemàtica, dominava la filosofia tradicional i les llengües clàssiques.

Ens explicava filosofia de les ciències i lògica matemàtica, que llavors anomenàvem lògica.

L'any 34 es doctorà a Barcelona —inaugurant així les noves atribucions de la Universitat autònoma— defensant una tesi sobre l'estructura lògico-genètica de les ciències físiques. L'acte fou solemníssim i molt concorregut. Cadascuna de les persones de qui us he parlat hi va representar el seu paper, i us puc assegurar que no he oblidat detall de la seva compromesa interpretació.

Garcia Bacca venia carregat de saber i maldava per transvasar-lo a nosaltres, estudiants de Barcelona, força endarrerits respecte d'ell. Ens va fer conèixer un camp de coneixement, la Filosofia de les Ciències, tal com era vigent en aquella època, de la qual les facultats de Filosofia d'Espanya no sabien res (exceptuo Madrid, on hi havia Zubiri).

Així complementàvem la inspiració humanista dominant a la Facultat de Barcelona amb la més actual Filosofia de la Física.

No cal que us parli del brillant desenvolupament del pensament filosòfic d'aquest excel·lent mestre i bon amic, car és prou conegut de vosaltres i no entra, d'altra part, dins els límits que m'he marcat.

La imatge que servo de Paul Ludwig Landsberg, autèntic cavaller errant de l'esperit, me'l presenta caminant per la galeria superior del pati de Lletres, acompanyat de la seva muller, Madeleine, tan elegant sempre, i dels professors més joves de la casa, els quals, gentilment, acompanyaven el matrimoni. Ben plantats, deixeble, ell, de Max Scheler, perseguit per jueu i amb aire evident d'home de vida reflexiva, feien un gran efecte.

N'havíem llegit els coneguts assaigs sobre l'Acadèmia platònica i la filosofia de l'Edat Mitjana. Els seus cursos a Barcelona se centraren a sant Agustí, Nietzsche i Scheler.

Seguint aquest darrer, Landsberg defensava la insuficiència d'una filosofia en dependència de la ciència; la filosofia és la presència més alta de l'esperit i la prova de la seva actualitat. L'home, persona en constant procés de constitució, és una inacabable aspiració a unificar el sentit del món i d'ell mateix, en referència a una transcendència que és el Bé suprem.

Les meditacions de Landsberg sobre el tema de la mort i el suïcidi, l'han fet famosos. Per a nosaltres, que coneixem la seva mort heroica el 2 d'abril de 1944 al camp de concentració d'Oranienburg, representa el testimoni de la grandesa d'un professor de filosofia que va defensar la veritat i la dignitat humanes fins al límit.

Les noves orientacions pedagògiques que la Universitat Autònoma va infondre a la nostra Facultat i Secció, apropren els llicenciats més joves als estudiants. Aquells, en acabar llurs estudis, no s'acomiadaven de la Facultat com abans, sinó que hi quedaven vinculats per tal de culminar llur formació universitària i ajudar a incorporar els nouvinguts a la vida acadèmica. Això succeí especialment amb el grup de cinc joves llicenciats, que ho foren el 1932, quan vaig entrar a la Facultat, i els noms més coneguts dels quals són per a vosaltres en Pep Calsamiglia i en Jordi Maragall.

Des que els vàrem conèixer, els preguérem com a guies en la nostra formació. Però a més, per moltes raons humanes, socials, de formació i d'aspiracions professionals, representaren un exemple que calia no oblidar, fins i tot per a la nostra formació humana. Tots pensàvem que, si aquelles persones ens havien precedit, podíem seguir endavant en la nostra polèmica vocació sense recel. La vida ens ha donat proves que no anàvem errats.

Jo vaig tenir l'honor d'ésser alumne d'en Pep Calsamiglia i d'en Domènec Casanovas, com molt abans us deia.

En Calsamiglia, discret, ple de silencis, ens feia unes classes admirables, que eren el desplegament rigorós d'un pensament lúcid de cara a un determinat problema. Les seves exposicions tenien un estil que jo qualificaria de líric. No queia mai en vicis de retòrica ni d'arbitrarietat. D'altra part, sabia escollir les qüestions que ens interessaven més.

En Domènec Casanovas, malauradament mort, també, encara jove, el setembre de 1978, ens feia un curs introductori d'Història de la Filosofia.

Explicava amb ordre i claretat, cultivava molt l'oratòria, i tot això ens anava bé, car, a més, tenia un coneixement ample i seriós dels temes. Anys després, fórem molt amics i em va fer l'honor d'escollir-me com a director de la seva tesi doctoral. Vaig acompanyar-lo en els darrers mesos de la seva llarga malaltia i el recordo amb emoció.

Aquestes foren les persones més pròximes a mi i que m'han donat ensenyament o exemple. La seva imatge i l'escalf de la seva generositat no em deixaran mai.

Altres estimats mestres i amics, com els Drs. Joaquim Carreras i Artau, Mirabent o Roquer, als quals tant dec, no entraren en la meua vida en el període que m'ocupa; fou més tard, acabada la nostra guerra.

7. Comentari final sobre la Facultat de Filosofia de la Universitat Autònoma de Barcelona

Com tothom sap, la vigència efectiva de l'autonomia universitària fou molt curta: vint-i-dos mesos i encara amb un interval al mig. S'acabà per factors de nivell polític superior i aliens a la Universitat.

Sincerament, què va representar per a nosaltres, els estudiants de Filosofia, la Universitat Autònoma, nosaltres que la visquérem directament i des de dintre?

D'entrada, passar del provincianisme anterior a assabentar-nos i prendre consciència del contingut, dels ideals i problemes de la cultura europea del temps.

Ho concretaré, perquè no sembli que faig retòrica buida, vehicle de la nostàlgia de la joventut.

En els meus estudis, jo vaig canviar de la vigència dels llibres de text a la lectura i comentari directe de la producció dels filòsofs mateixos. Semblantment, vaig poder passar del neguit dels programes i de les lliçons numerades, mètode centrat en l'ordre de les explicacions del professor, al descobriment real i efectiu de les qüestions que calia explorar per exigència de la preocupació filosòfica viva i la seqüència dels seus progressos.

Aquest canvi en va suposar un altre: la *subordinació* a una doctrina exposada pel docent, l'aprendre allò que ell podia creure que era veritat, es va convertir en una empresa d'*orientació* i de *guiatge*, amb responsabilitat per part del mestre i del deixeble i amb fruit per a tots dos. No fou una casualitat que el Dr. Joaquim Xirau fos, més tard, el traductor de la *Paideia* de Jaeger.

La Universitat Autònoma, i la nostra Facultat de Filosofia, deixaren de figurar només en la nebulosa xarxa d'una administració arcaica i esclerosada, que sortia de les dependències del Ministeri a Madrid, i es convertiren en l'expressió viva de la cultura catalana on la Universitat es trobava inclosa. Conseqüentment, la llengua deixà d'ésser un artifici imposat, i es convertí en el mitjà de comunicació natural i propi.

Tots els universitaris hem de referir-nos a aquella magnífica experiència: podem i hem de reconèixer que en som legítims hereus, capaços de repetir-la i millorar-la encara. Conscients, però, que l'esperit no repeteix mai la lletra, car, si fos així, aquesta ja no portaria vida.

Permeteu-me, per això, que em refereixi a les diferències més fonamentals que em sembla d'entreveure entre les actituds i les circumstàncies que recolzaven l'activitat acadèmica d'aquella època i les que suporten la que és pròpia dels nostres temps.

He repetit que la Filosofia que ens va formar era, temàticament i segons els valors, centrada en l'home, o sia que era un *humanisme*. La nostra filosofia *universitària*, avui, ja no ho és. Molts factors hi han influït: l'atracció per l'objectivitat de la ciència, el predomini de les disciplines formals pures, etc., i altres raons socials: la massificació dels estudiants, la urgència dels problemes vitals, la manipulació tècnica, etc.

La mateixa activitat intel·lectual es desplaçava a un ritme més lent: això permetia de donar més importància a la forma, al mode de manifestar-se, com passa quan alentim la projecció d'una pel·lícula: s'intercalaven frases

buides que permetien de millorar el discurs i enriquir-lo amb els trets expressius del seu executor. Això s'ha acabat: n'és la prova el menyspreu per l'ortografia, per la correcció d'estil, per la dignitat de la forma.

Part principal de la filosofia que s'ensenyava a la Facultat era la teoria dels valors o axiologia. Qui diria això avui? Conseqüència, la qüestió de la validesa d'uns ideals ha estat substituïda per la de l'eficàcia d'uns condicionaments. Us invito a pensar en el profund canvi semàntic de la paraula «informació», per exemple.

Recordo bé l'èmfasi que posava algun dels meus mestres en la pronunciació de la paraula alemanya *Weltanschauung*. M'adono ara que el proferiment d'aquest terme era el símbol central. La filosofia era això: *una manera* —personal— *de veure el món*. Molts de vosaltres diríeu avui que la Filosofia és un llenguatge i que està distribuïda sectorialment segons mètodes i segons temes. Observeu la diferència.

Com us deia, moltes coses han canviat. Però les més importants prevalen encara: la noblesa d'uns afanys de formació superior; l'assumpció, per part de la universitat, de l'expressió de la cultura catalana; la consciència de la vida de l'esperit; la vocació per l'autèntica activitat filosòfica.

Us he descrit com encarnaren aquests propòsits aquells mestres meus. Per això els recordo amb tant d'afecte i reconeixement.

Amics, moltes gràcies.